ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію Костючкова Сергія Карповича
«Біофілософська домінанта освітньої концепції
в умовах становлення громадянського суспільства»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти

Актуальність. Сьогодні унаочнюються трансформації в усіх сферах життя, а тенденції наукових та екологічних змін постійно перетинаються із освітніми. В сучасних філософських дослідженнях вже не раз висловлювалася думка про необхідність змінити стратегію нашого ставлення до природи (Б. Каллікот, Л. Уайт та ін.), бо людина стала реальною силою, яка визначає збереження біосфери. Отже, актуальність дослідження обумовлена, з одного боку, комплексом проблем вищої освіти, необхідністю постійних змін університетських стратегій, а з іншого, Законами України «Про освіту» і «Про вищу освіту». Закон України «Про вищу освіту» проголошує одним із основних завдань вищого навчального закладу «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання» (Стаття 26).

Постіндустріальне суспільство не є простим продовженням техногенної цивілізації: його необхідно інтерпретувати як перехід до нового типу цивілізаційного розвитку, а розвиток країн не мислиться у відриві від технологічного розвитку, який став показником соціально-матеріального зростання. Але, якщо мова йде про малорозвинені країни, на їхньому шляху стає необхідним етап «брудного виробництва», який веде до забруднення атмосфери, біосфери, навколишнього середовища. Тільки через деякий час стає можливим впровадження сучасної, природозберігаючої промисловості. Перед нами розгортаються суперечливості результатів глобалізованого світу: прірва між різними країнами за характером розвитку стає все більш величезною, а спроби боротися традиційними шляхами за чисте довкілля ведуть до швидкої деградації природи. Тому завдання раціонального освітнього вектору у вигляді зміни онтологічного виміру людства у парадигмі доповнення антропоцентризму екоцентризмом, а в деяких країнах і зміни антропоцентризму на екоцентризм, повинне працювати на випередження, що дозволило б людині адаптуватися в ментальному відношенні (мова йде про суб'єктивну реальність), а її зміни, звички, поведінка «працювали» б на майбутнє.

Зміни торкнулись і політичного, і соціального устрою, про що попереджали теоретики постіндустріального суспільства. Вони вказували на: уніфікацію матеріальних інфраструктур, яка веде до усереднення духовного життя і до однорідних стилів мислення; на формування факторів, які потроху руйнують демократію (М. Кастальс). Д. Белл писав про соціальні прошарки, які постійно трансформуються, і вказував, що безробітні більше не будуть

вважатися «армією резерву». Середній пролларок стискається, бо складно підвищувати кваліфікацію або адаптуватися до постійних змін, які прямо або побічно по'вязані із новими технологіями (З. Бауман). Реальність сьогодення виявилася більш жорстокою.

М. Кастальс вказував, що інформатизація та її наслідки стають причинами цих процесів. До речі сам процес інформатизації включає три взаємопов'язані складові: інтелектуалізацію, комп'ютеризацію, медіатизацію (О. Дольська). Невипадково виникає питання про розумні, раціональні темпи модернізації освіти. Життєвий успіх і тим самим раціональність людей постмодерніті залежить від швидкості, з якою їм вдається відмовлятися від старих звичок. Сучасна компстентнісна парадигма або парадигма розуміння (Дольська О.) потребує вивчати не сам зовнішній об'єкт, а пов'язані з ним практики, які дають або повинні дати нові засоби формування дійсності, нові соціальні проекти. Ми говоримо про майбутнє суспільство, називаючи його ноосферним або гуманітарне орієнтованим, але пафос перетворення природи, характерний для індустріального суспільства переважає досі в ментальності. Тому й виникає актуальне питання, «хто буде реалізовувати ці проекти?», «кого і як виховувати у підростаючому поколінні?» (Базалук О.).

Такі факти, як: наробки природознавства; стрибок науки; «зростаюча конвергенція конкретних технологій в високо інтегрованій системі, в якій старі ізольовані технологічні траєкторії стають буквально невиразними» (М. Кастальс); поява нового наукового напрямку – NBIC (конвергентні технології: нанотехнологія, біотехнологія, генна інженерія, інформаційні та комунікативні технології та когнітивні науки), де наголос ставиться на конвергентному впливі кожної складової (посткастальське прочитання) (Roco M.C., Bainbridg W.S., Nordmann A.) сприяють формуванню нових освітніх змістів. Раціональне усвідомлення синергетичних ефектів з орієнтацією на імовірнісний детермінізм, відносність заподіяння жорсткого і нежорсткого механізмів якого залежить від визначних умов, стає актуальним не тільки в методологічному сенсі, але й у життєдіяльності людини. Отже, питання педагогічної раціональності, педагогічного розуму залишаються найактуальнішими. Потрібні нові практики, нові концепції та змістовні складові дисциплін вищої школи.

Про все це ми й знаходимо в дисертації, де автор розглядає актуальні проблеми і питання в контексті можливої нової парадигми освіти, парадигми складності, яка націлена на осмислення та розуміння процесів конвергенції біополітики, філософії освіти як комплексу сучасного соці-гуманітарного знання.

Більш того, автор вказує на такі кризи, як криза ідентифікації, коли розхитується цілісне сприйняття людиною самої себе як особистості, як носія морального вибору, вказує на загубленого за характером суб'єкта, який повинен «бути над хаосом». Людина перетворюється на суб'єкта соціальної, економічної, політичної системи. Тому природа людини в центрі уваги автора: розхитуються привичні соціальне і культурне середовища, і труд

соціалізації розцінюється із кожним роком все більш як складний та інтенсивний.

Саме тому автор пропонує концепцію вищої школи для нових умов життя, а саме - біофілософську освітню концепція нового громадянського суспільства, яку автор пропонує для функціонування в умовах становлення вітчизняного громадянського суспільства. Він висуває такі концепти-принципи, як: «біофілософський підхід», «біополітика», «нова модель освіти», «природа людини», «громадянське суспільство», «соціальна синергетика», «біосоціальна компетентність», які можуть слугувати конструктивною методологічною основою для сучасної освіти.

Дисертаційне дослідження базується на комплексі загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволило авторові забезпечити логічну обґрунтованість і достовірність наукових результатів. В якості засадничої методології застосовані принципи взаємозв'язку, взаємозумовленості, об'єктивності, історизму, системності та комплексності, які дали змогу виявити системно-структурний та системно-функціональний зв'язок між досліджуваними об'єктами, процесами та явищами.

За характером робота має проблемно-полемічний, альтернативно-дискутований характер.

У першому розділі автор розглядає природу людини як підґрунтя сучасної освітньої системи в умовах сучасності, досліджує процеси трансформації світових філософсько-освітніх ресурсів, проводить аналіз продуктивності сучасної освіти в контексті пристосування особистості до життя. Автор пише, що антропокультурний вимір філософсько-освітніх парадигм в умовах громадянського суспільства вимагає розгляду людської природи з урахуванням її двоїстої – біологічної та соціальної сутності. Природу людини слід вважати, на думку дисертанта, підґрунтям сучасної освітньої системи громадянського суспільства, зважаючи на те, що формування нового образу особистості засобами освіти не можливе без урахування біологічно-природних і соціально-духовних компонентів людської природи.

Дійсно, сьогодення, з його політичними, соціальними, економічними, духовними та культурними проблемами перетворює людину на ключовий предмет досліджень: «...ані філософія, ані наука, ані мистецтво не спроможні сформувати універсальний інструментарій пізнання, застосування якого дало б змогу дослідити людину в усій її багатогранності» (с. 42).

Цікавою вбачається авторська трактовка сучасного статусу людського життя, зумовленого самоцінністю людини як органічної частини природи й елементу Космосу, котрій притаманні «автокаталітичність саморозвитку та самовдосконалення». Автор підкреслює, що «соціокультурний вимір людської природи потребує більш прискіпливого наукового аналізу та дослідження структурної організації і функціональних особливостей людини» (с. 50).

Дисертант наголошує: тенденції сучасного соціального розвитку через їх усвідомлення в контексті філософії освіти сприяють розвитку особистості, здатної в умовах глобалізованого світу ефективно адаптуватися до мінливих умов біосоціального, у вужчому ракурсі – біополітичного життя. З іншого боку, автор розуміє й зворотній бік проблеми: він пише, що в процесі аналізу продуктивності сучасної освіти необхідно враховувати історично-політичні та соціокультурні умови, в яких вона розвивається. При цьому модернізація антропологічних засад освітньої діяльності полягає у перенесенні акценту з людини знаючої на людину, підготовлену до життя в сучасному, динамічне змінюваному світі, спроможну вчасно і адекватно реагувати на мінливі еволюційні макро- та мікропроцеси в суспільстві та в природі. Дисертант визначає та оцінює свободу людини як міру залежності від чинників оточуючого світу, підкреслюючи при цьому, що «...освіта, як механізм адаптації індивіда до мінливих умов соціального й природного життя, здатна постати саме тим чинником, який значно підвищує рівень соціальної свободи особистості» (с.105).

У **другому розділі** дисертант дослідив прагматичну спрямованість біофілософських, зокрема біополітичних знань, у сучасній освітній системі, обґрунтував взаємозв'язок біополітики та філософсько-освітнього знання, описав функціональний потенціал біополітики в сучасній філософсько-освітній реальності та становленні громадянського суспільства, а також визначив біополітичне підґрунтя гармонізації освітньо-виховних взаємодій у системі «людина – суспільство – природа». У даній частині дисертант актуалізує питання щодо біополітики як нового наукового напряму досліджень, заявляє про її значущість в умовах сьогодення, незважаючи на відсутність належного концептуального оформлення, необхідного рівня теорії, що забезпечує продукування принципів, відповідно яких можливе гармонійне функціонування вище названої метасистеми («природа – суспільство – людина»).

Заслуговує на увагу авторське бачення громадянського суспільства, яке розглядається у соціально-політичному і культурно-історичному аспектах. Висувається теза, що громадянське суспільство не має ні можливостей, ні намірів маніпулювати людською природою. При цьому, створюючи альтернативно-дискутований характер роботи і підкреслюючи її проблемно-полемічний характер показує, що організації, включаючи міжнародні недержавні некомерційні організації, здатні використовувати технології впливу на соціальні групи і на окремих людей.

Привертає увагу ретельний огляд дослідницьких напрямів сучасної біополітики: аналіз тенденцій прогресу біологічної науки, розвитку біологічних технологій. Цікавими є авторська новація щодо розробки комплексу модусів (образів) політичної соціалізації сучасної людини з подальшим висновком про роль освіти в процесі політичної соціалізації (с. 178-179).

У третьому розділі розглянуто роль соціальної синергетики в реалізації функціонування освітнього простору громадянського суспільства

освіченості людини сучасності та забезпечує смислову міжпоколінну наступність. До того ж, спираючись на такий апарат, людина здатна продуктивне використовувати набутий досвід у процесі життєдіяльності, а також визначати «превалюючі напрями самореалізації», «вузлові точки» бажаної життєвої траєкторії, сприяти формуванню «адекватної ідентичності». Дається структурна компонента біофілософської концепції у вигляді схеми, яка привертає увагу своєю загальністю (графічний характер схеми дає можливість охопити досить масштабну за характером авторську ідею).

У заключному блоці дослідження автор змальовує модель біосоціальної компетентності особистості у вітчизняному освітньому просторі, яку він пропонує розглядати як міру відповідності індивіда існуючому стану соціального, політичного, економічного розвитку, а також рівню розвитку матеріальної та духовної культури суспільства. Трактуючи поняття «компетенція», «компетентність» (с. 393), автор робить ґрунтовний історичний екскурс їх виникнення та еволюції. Смисловим ядром не тільки даного розділу, але й усього дослідження можна вважати авторську думку стосовно того, що інститути освіти в сучасних умовах повинні фокусувати увагу на тому, що індивідуальний розвиток особистості – це безперервний, протягом усього життя шлях постійних пошуків, здійснення вибору в ряду альтернативних тенденцій.

У **висновках** гармонійно поєднувано мета, завдання та новизна дисертаційного дослідження. Автор наполягає на необхідності нової освітньої концепції, включення її до загального процесу реформування в Україні. Висловлено думку про те, що чим більш освіченою буде людина в міру розвитку громадянського суспільства, тим більш ефективною має бути система освіти як засіб удосконалення адаптаційного механізму особистості до постійно змінюваного світу, а враховуючи природу людини, – механізму підвищення рівня особистісної біосоціальної компетентності.

Дисертаційне дослідження Костючкова С. К. має чітку та логічне виправдану структуру. Наукові положення, висновки та рекомендації роботи є теоретично обґрунтованими і достовірними, підтвердженими апробацією на наукових конференціях, семінарах і чисельними публікаціями у науксвих виданнях.

Повнота викладу в опублікованих працях. Матеріали дисертаційної роботи, що включають постановку задач, методи і результати досліджень, а також практичні рекомендації, опубліковані в 3 монографіях (1 з них індивідуальна), у 23 статтях, надрукованих у вітчизняних наукових фахових виданнях з філософських наук, у 9 зарубіжних статтях.

Однак дисертація має й зауваження.

1. В сучасних умовах розвитку не можна розглядати людину тільки в контексті традиційних природного та соціального, мова йде про трансформації людини, які ведуть до нового типу людини. Соціокультурний вимір, до якого звертається автор, включає більш складний багаж сьогодення за рахунок, перш за все, сучасного розвитку науки. Новий науковий NBIC конвергентний напрямок її розвитку має два суттєвих фокуси. Перший вказує на інтеграцію вищеназваних наук, які приведуть до цепної реакції різних технологічних інновацій, що приведе до глобальної трансформації самого способу розвитку людської цивілізації в цілому. А другий акцентує увагу на проблемі «покращення людини». Більш вірним буде привести термін оригіналу - human enhancement. В цьому терміні-концепті мова йде про покращення здібностей людини, а також про модифікацію інтелекту та тіла людини. Це дає поштовх до оцінки природи людини в нових умовах, і як наслідок, нової за характером, змістовної складової освіти, яка формує зовсім новий світогляд, новий як за характером ментальної складової, так і за характером людини нового соціально-політичного устрою, життя.
2. Автор пише про тенденції прогресу біологічної науки, розвитку біологічних технологій, міждисциплінарний принцип системності, теорію самоорганізації. На наш погляд, таке акцентування прямо вказує на ідею глобального еволюціонізму, бо саме міждисциплінарний принцип системності та принцип самоорганізації виступають концептуальними основами у формуванні цієї світоглядної позиції. А ідею глобального еволюціонізму неможливо уявити без звернення до розробок саме наук біосферного циклу: біоекології, біогеоценології, медичної екології, екологічної біогеографії, біогеології, геогігієни, геохімічної екології та ін., що ще раз підкреслює актуальність роботи.

3. В схемі біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства, яку автор пропонує для функціонування в умовах становлення вітчизняного громадянського суспільства, присутня верифікація як складова цієї концепції. Але така метода залишає нас в праксеологічній пізнавальній доктрині індустріального суспільства. Оскільки автор наголошує, що ідеали лінійного детермінізму вже не підтверджуються емпірично, може все ж таки в схемі необхідно акцентувати необхідний облік випадкових флуктуацій (як результат можливого хаотичного становлення екологічного / соціального / політичного середовища).
4. При створенні освітніх програм окремим блоком стає питання компетенцій. На наш погляд, необхідно було б розгорнути роздуми навколо таксономії Б. Блума, в якій аналізування та оцінювання – найбільш високі вимоги до суб'єкта навчання. Це підкреслює активізацію соціальної відповідальності за результати прийняття стратегічних рішень, здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, формувати відповідальність. На наш погляд, таксономія Б. Блума перетинається із основними тезами компетентнісної освітньої концепції. Сама компетентність майбутнього фахівця, назвемо її «спеціальна професійна», формується на основі загально-світоглядного виміру або загально-культурної і загально-професійної компетенції.
5. Автор активно використовує термін «соціальна синергетика». Яка теоретико-методологічна база стала підґрунтям для його активного застосування? Треба підкреслити, що автор не просто звертається до нього, а активно обговорює його, висуває певний набор характеристик для його пояснення. То може було б вартим говорити про авторський внесок змістового характеру цього терміну?

(3.1.); досліджено аксіологічний характер соціальної регуляції освітньої системи в умовах громадянського суспільства; розкрито сутність освіти як засобу удосконалення адаптаційного механізму та підвищення рівня біосоціальної компетентності окремого індивіда і людської популяції; показано взаємоперетин освітніх парадигм і сучасної біофілософії.

Автор дає ґрунтовний аналіз роздумів вітчизняних науковців про зсуви в освіті XX століття та на рубожі XX та XXI століть. Робить спробу дати визначення терміну «освітня парадигма», відштовхуючись від роздумів Т. Куна про наукові революції. Нажаль автор не вказує, що для Т. Куна парадигма означає не тільки сукупність методологічних правил, методичних розрахунків, методик вимірювання, але й когнітивні цінності. Мова у нього йде і про перетворення науково знання на педагогічне, а це вже дає підстави говорити про формування соціального контексту освіти засобами науки, про методику вибору донесення змістовної складової дисципліни. Педагогічне знання багато в чому залежить від інтерпретації педагогом-методистом наукового знання і формування систем правил, які містяться в науковій літературі. Подібні думки висловлювали математики М. Клайн і Дж. Пойя, а також філософ Р. Рорті.

Привертає увагу дослідження напрямів і змісту філософсько-освітніх парадигм і сучасної біофілософії в контексті формування громадянського суспільства. При цьому автор вказує на дотримання ряду вимог, виконання яких дає можливість ефективно пояснювати і прогнозувати процеси розвитку сучасної освіти.

Автор звертається до специфіки синергетичної методології у дослідженні громадянського суспільства з позицій діяльності та взаємодії його різноманітних структурних елементів. Розглядає громадянське суспільство як соціальну складноструктуровану систему з певними економічними, політичними, духовними та іншими відносинами та зв'язками. На наш погляд, це є доцільним. Цікавим є аналіз аспектів співпраці державних органів та інститутів громадянського суспільства з урахуванням характеру та вектору їхньої можливої взаємодії.

У **четвертому розділі** біофілософська освітня концепція нового громадянського суспільства, яку автор пропонує для функціонування в умовах становлення вітчизняного громадянського суспільства, набуває завершеного характеру. Розкрито можливості реалізації запропонованої концепції, описані її теоретико-методологічні основи, обґрунтовано її змістовно-смислове наповнення у вітчизняному освітньому просторі. До того ж показана діалектика взаємодії особистості, яка формується засобами освіти, з одного боку, і суспільства й держави як замовників та споживачів освітніх послуг в умовах становлення громадянського суспільства, з іншого. Запропонована концепція пояснює необхідність розгляду авторської позиції саме в таких суспільствах, де присутні паростки громадянських починань.

Автор пропонує понятійне-категоріальний апарат біофілософської освітньої концепції (с. 353) і вказує, що його використання сприяє

Мої зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Костючкова С. К., яка є завершеним, самостійним дослідженням, що виконана на високому науково-теоретичному рівні та яка продовжує традиції національної філософської школи, а саме – звертається до трансформаційних процесів, що мають місце в освітніх практиках.

Висновок

На основі розгляду матеріалів дисертації, автореферату і публікацій вважаю, що представлена до захисту дисертація Костючкова Сергія Карповича «Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства» виконана на актуальну тему із постановки задач, методів їх рішення, отримання результатів. Це закінчена наукова праця, в якій отримані нові, науково обґрунтовані висновки. Проведений аналіз дисертації та основних наукових публікацій Костючкова С. К. також переконує нас в наступному: задекларовані пункти новизни є реальними та достовірними. Висновки дисертаційного дослідження є достатньо обґрунтованими. Поставлені у дисертації завдання слід визнати виконаними.

Автореферат виконано відповідно до чинних вимог ДАК України, а його структура і зміст є ідентичними основним положенням дисертації.

Вважаю, що дисертаційна робота «Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства» повністю відповідає кваліфікаційним вимогам стосовно докторських дисертацій, пунктам 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (зі змінами), і може бути рекомендованою до захисту, а її автор - Костючков Сергій Карпович - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти.

Офіційний опонент
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”
Міністерства освіти і науки України О.О. Дольська

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ * Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут" * код 02071180 *

Підпис Романової О.І.
ЗАСВІДЧУЮ:
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
"ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"
Заковоротний О.Ю.
"09" 01 2019 р.